

Nové prístupy k eliminácii daňových únikov – behaviorálny koncept

Anotácia: Daňové úniky sú večnou témou a o ich príčinách a možnostiach ich eliminácie sa vedú neustále polemiky. Ovplyvňovanie daňových subjektov teda nie je novou koncepciou daňovej politiky. Behaviorálny prístup sa dnes už bežne využíva, pretože umožňuje lepšie pochopenie správania daňovníkov a je preukázané, že vhodné ovplyvňovanie môže prispieť k udržateľnosti daňových systémov. Mnohé štúdie ukazujú, že úspech nespočíva len v stratégii odstrašovania. Zaujímavé je zistenie, že oveľa účinnejšie je, ak existujú silné sociálne normy, a že zásadnú úlohu v tom, ako je stratégia vnímaná daňovníkmi, zohráva jej správne odkomunikovanie.

Táto štúdia obsahuje krátky exkurz do vedeckých prác na tému ovplyvňovania správania daňovníkov, prezentuje výsledky z dotazníkového prieskumu medzi finančnými inštitúciami, ktoré sa podieľali na výskume OECD, a pohľad autorky na tento prístup.

Kľúčové slová: daň, behavioralizmus, odstrašovanie, sociálna dilema, spoločenská norma, osobná norma, dôvera, ekonomické faktory, spravodlivosť.

Úvod

Daňové systémy, nech by sa akokoľvek zdali principiálne rovnaké, sa od jurisdikcie k jurisdikcii líšia. Líšia sa politikou, legislatívnymi normami, administratívnymi postupmi, čo však majú spoločné, je hľadanie možností na zlepšenie výberu daní. Daňové úniky sú totiž fenoménom, ktorý zaujíma verejnosť, zamestnáva vedcov, ale najmä trápi štátne autority, pretože podkopáva fiškálnu stabilitu. Najčastejšie sa komparačné štúdie zameriavajú na otázky vo vzťahu k štruktúre daňovej medzery¹ alebo na kvantifikáciu daňových únikov. Bez ohľadu na štruktúru (*akým spôsobom sa dá vyhnúť plateniu daní?*) sa nástupom ekonomickej psychológie do stredobodu pozornosti dostáva aj otázka: „*Prečo ľudia nechcú platiť dane?*“ Je za tým neznalosť? Nízky prah sankcií? Nedôslednosť a neúčinnosť daňových kontrol? Vzдор?

Ochota spolupracovať so štátom a jeho inštitúciami všeobecne a ochota platiť dane závisí od celého radu premenných. Kým ekonómovia zdôrazňujú význam vonkajších premenných, ako sú daňové sadzby, charakter príjmov, pravdepodobnosť daňovej kontroly či závažnosť pokút, prieskumy ukazujú, že interné premenné majú podobný význam. Pod nimi si možno predstaviť znalosti občanov v oblasti daňového práva, ich postoj k vládnej politike, osobné normy, ktoré sa nezriedka odvíjajú od noriem spoločenských, ale aj vnímanie (ne)spravodlivosti, rovnako ako motivácia participovať na verejnom blahu, resp. tak často pertraktovaná solidarita. Aj preto v diskusiách o možnostiach nových stratégií zameraných na lepší výber daní sa stále viac poukazuje na využívanie psychologických faktorov. V ostatnom čase je tento aspekt predmetom spoločného skúmania ekonómov, psychológov, sociológov, filozofov. A to nielen preto, aby pochopili príčinné súvislosti vo vzťahu k neplateniu daní, ale aj na to, aby sa takéto poznatky dali využiť na ovplyvnenie správania daňovníkov a prispieť tak k udržateľnosti daňových systémov. Ide o nový koncept založený na využívaní behaviorálnej ekonómie, ktorý sa spomína napríklad aj v Programovom vyhlásení vlády Slovenskej republiky na roky 2016 – 2020, kde sa pre zvýšenie efektivity výberu a vymáhania

---

¹ Pojmom „daňová medzera“ sa označuje rozdiel medzi daňou, ktorá by mala byť vybratá v súlade s platnou legislatívou a skutočným výnosom z vybratej dane. Tvoria ju legálne i nelegálne aktivity smerujúce k neplateniu daní označované všeobecným pojmom „daňové úniky“. Bližšie STIERANKA, J., SABAYOVÁ, M., ŠIMONOVÁ, J. *Daňové úniky a daňová kriminalita v Slovenskej republike*. s. 84.

daní vláda zaviazala „podporiť implementáciu stimulácie daňovej povinnosti na základe behaviorálnej analýzy ekonomického správania sa hospodárskeho subjektu“.²

1. Behavioralizmus a dane

Hedonisticky orientovaná neoklasická ekonomická teória racionálneho správania človeka a napríklad model maximalizácie úžitku abstrahujú od iných psychologických vplyvov na ekonomické správanie človeka ako ekonomického subjektu, než je sebeckosť. Tzv. homo economicus³ je axiómou, ktorá predpokladá, že každý človek sa správa tak, aby maximalizoval svoj osobný prospech. Človek je teda podľa toho egoista a sleduje výlučne svoj individuálny záujem (osobný úžitok, zisk, bohatstvo)⁴, a to, pokiaľ možno, pri minimálnych nákladoch.⁵

Takýto prístup v podstate cielene vylučuje iné psychologické aspekty v správaní sa človeka, čo ekonomická teória pri popisovaní ekonomických javov umocňuje formulkou „ceteris paribus“ (ostatné premenné nezmenené) a zároveň ale aj priznáva, že, žiaľ, ekonomické zákony neplatia vždy, inak povedané, „platia v priemere“.

Od druhej polovice 20. storočia nástupom experimentálnej ekonómie⁶ však začal rásť záujem psychológov o ľudské myslenie v ekonomických situáciách. Tí postupne tradičné modely vyvracali celým radom experimentov. Pragmatický prístup a čistú racionalitu klasickej ekonómie v mnohých oblastiach začal nahrádzať názor, že spoločenské procesy a teórie, ktoré ich sprevádzajú, nemožno vnímať len v rámci alebo mimo rámca ekonomických zákonov, ale mali by vychádzať z pozorovateľného správania. Skúmanie správania poskytuje výskumu kvantifikovateľné informácie, ako aj kvalitatívny základ nástupu behaviorálnej ekonómie, ktorá pozoruje a vysvetľuje správanie sa ekonomických subjektov v reálnom živote. Najmä potom to, čo ovplyvňuje ich rozhodovanie. Behaviorálni ekonómovia sa následne pokúšajú o aplikáciu získaných poznatkov na ovplyvnenie budúceho konania cieľovej skupiny. To dáva nový rozmer na využitie psychologických determinantov aj v oblasti dodržiavania daňových predpisov. Takýmito determinantmi sú napríklad vnútorná motivácia, kultúrne zvyklosti, etické princípy a pod. Treba si uvedomiť, že behaviorálna ekonómia potenciálne správanie odvodzuje od empirických dôkazov, toho, ako sa ľudia skutočne správajú v reálnych životných situáciách. Teda zohľadňuje to, že čisto sebecké rozhodovanie homo economicus v bežnom živote často vyvažujú možno až iracionálne rozhodnutia⁷.

Tak ako sa modifikovala ekonomická teória, vedecké štúdie týkajúce sa príčin (ne)plnenia daňových povinností sa začali viac zameriavať na sociologické a psychologické faktory, teda svoju pozornosť začali venovať najmä osobným a spoločenským normám. Čo sa

---

² Programové vyhlásenie vlády Slovenskej republiky na roky 2016 – 2020. časť: Boj proti daňovým a colným únikom. s. 21.

³ MILL. J. S. The concept was developed in his *Essays on some Unsettled Questions of Political Economy* (1848) and full-fledged in his *Principles of Political Economy* (1848).

⁴ Za mnohých napr. C. Menger, L. Walras či predstaviteľ novodobej neoklasickej ekonómie F. A. von Hayek.

⁵ Pozri napr. ELSTER J., LITTLE, D. *New Horizons in Economic Thought: Appraisals of Leading Economists*, edited by Warren Samuels (Edward Elgar Publishing, 1992) Dostupné na: <http://www-personal.umd.umich.edu/~delittle/ELSTER3.PDF>.

⁶ Skúma ekonomické javy metódou experimentu, ktorá dovtedy nebola v ekonomickej sfére preferovaná. Pozri napr. UCHATIUS, W. *Der Mensch, kein Egoist: DIE ZEIT*. Dostupné na: http://www.zeit.de/2000/23/Der_Mensch_kein_Egoist.

⁷ Pozri napríklad THALER, R. H. SUNSTEIN, C. R. *Improving Decisions about Health, Wealth, and Happiness*.

týka dodržiavania daňových predpisov, zdôrazňujú práve konkurenciu postojov a úmyslov vo vzťahu k čisto ekonomickým úvahám človeka.⁸

Behaviorálny prístup člení daňovníkov do skupín na základe ich znalostí, postojov alebo motivácií, v kontexte spoločenských faktorov, ktoré naňho pôsobia. Alebo na základe hodnôt, presvedčenia a praktík, ktoré dominujú v danom spoločenskom systéme⁹, či na základe politických, ekonomických, legislatívnych, kultúrnych podmienok a všeobecne platnej verejnej mienky.¹⁰

Vzorce ľudského správania totiž vo všeobecnosti možno vidieť v dvoch rovinách. Jedna je situačne podmienená (v rôznych situáciách sa človek práva rôzne), druhá zameriava konanie na cieľ, ktorý chce jedinec dosiahnuť, teda do hry vstupuje problém subjektívneho konania, presnejšie motivácie, ktorú Nakonečný tiež nazval „psychickou kauzalitou“.¹¹

2. Konflikt medzi individuálnou a kolektívnou rovinou

Koncepcia sociálneho štátu¹² je postavená na redistribúcii statkov od majetnejších vrstiev spoločnosti k znevýhodnenejším a chudobnejším sociálnym skupinám. Základným nástrojom redistribúcie sú dane, ktoré sú však zároveň zásahom do osobného vlastníctva. Tu sa vynára idea ľudskej slobody a individuálnych práv na vlastníctvo.¹³ Tak rozhodovanie, či platiť, alebo neplatiť dane v súlade s imperatívom daňových noriem, vytvára napätie medzi individuálnymi záujmami (najmä ekonomickým prospechom) a kolektívnymi cieľmi (poskytovanie čo najširšieho spektra verejných statkov). Objektom tzv. *sociálnej dilemy* je teda verejný statok a dilema spočíva v tom, že sa človek rozhoduje, či prispeje k produkcii verejného statku – zaplatí dane, alebo bude konať opačne, čím zlepši výlučne vlastnú ekonomickú situáciu. Z krátkodobého hľadiska to pre takéhoto jednotlivca znamená ekonomickú výhodu, kvantifikovateľnú výškou daňového úniku. Individuálnu výhodu navyše umocňuje jeho egoistická pozícia „čierneho pasažiera“, keďže väčšina verejných statkov neumožňuje vylúčiteľnosť zo spotreby (nevieme takého človeka vylúčiť z užívania napríklad verejného osvetlenia, cestných komunikácií a pod.). Žiaľ, z dlhodobého hľadiska je tento koncept neudržateľný, pretože náklady na zabezpečenie takýchto statkov sú paušálne, a ak sa nevyberie dostatok zdrojov na ich zabezpečenie, v konečnom dôsledku nebude mať z nich úžitok nikto.

Rozhodovanie človeka teda determinujú individuálne rozdiely (napr. postoje) a situačné faktory (napr. sociálne vplyvy). Individuálne faktory súvisia s vnímaním akejkoľvek morálnej intenzity problému v konkrétnom kontexte. Pri situačných ide najmä o tzv. silu situácie, inak povedané, jednotlivci s odlišnými individuálnymi charakteristikami majú tendenciu zvoliť rovnaké riešenie vplyvom silného situačného kontextu, pričom táto závisí od

---

⁸ TRIVEDI, V. U., SEHATA, M., MESTELMAN, S. Attitudes, Incentives, and Tax Compliance.

⁹ GONIN, M., PALAZZO, G., HOFFRAGE, U. *Neither bad apple nor bad barrel: how the societal context impacts unethical behaviour in organizations*. s. 31 – 46.

¹⁰ TRIVEDI, V. U., SEHATA, M., MESTELMAN, S. In REMIŠOVÁ, A. 2011. *Etika a ekonomika*. Bratislava: Kalligram, 2011.

¹¹ NAKONEČNÝ, M. *Úvod do psychologie*. s. 43.

¹² Pojem z ekonomického uhla pohľadu označuje demokratický štát, kde sú ústavou zaručené nielen základné práva a osobné práva a ekonomické slobody, ale aj právne, finančné a materiálne opatrenia s cieľom kompenzovať sociálne nerovnosti a napätie. Encyklopédia Britannica ho definuje ako koncept vlády, v ktorom štát alebo dobre zavedená sieť sociálnych inštitúcií hrá kľúčovú úlohu pri ochrane a podpore hospodárskeho a sociálneho blahobytu občanov. Sociálny štát tiež zvyčajne zahŕňa verejné poskytovanie základného školstva, zdravotníctva a bývania.

¹³ BLAHA, L. In John Rawls a Robert Nozick *Návrat zmluvných teórií*. s. 705.

rozsahu dôsledkov rozhodnutia, pravdepodobnosti a koncentrácie výsledku, časovej bezodkladnosti riešenia, blízkosti morálneho problému a spoločenskej dohody.¹⁴

Postoje ako systémy pozitívneho alebo negatívneho hodnotenia sociálnych cieľov (ovplyvňujú aj konanie a správanie) sa formujú počas života pod vplyvom individuálnej skúsenosti. A aj v procese rozhodovania zohráva postoj človeka k plateniu daní dôležitú úlohu. Vo voľbe medzi alternatívami existuje navyše rozdiel medzi ekonomickým a neekonomickým rozhodovaním. Ekonomické rozhodovanie je založené na materiálnom prospechu, neekonomické je ovplyvňované subjektívnymi nekvantifikovateľnými hodnotami.¹⁵

K **ekonomickým faktorom** ovplyvňujúcim postoj jednotlivca k plateniu daní a v konečnom dôsledku jeho rozhodovanie patria najmä osobné finančné obmedzenia, kam možno zaradiť výšku daňových sadzieb, resp. daní, ktoré znižujú disponibilný príjem. Správanie sa daňových subjektov v závislosti od miery zdanenia (daňovej sadzby) napokon ilustruje aj Lafferova krivka¹⁶, ktorá naznačuje pomyselnú hranicu efektívnej daňovej sadzby, ktorej prekročenie motivuje k daňovým únikom alebo demotivuje človeka pracovať.

Takisto náklady na daňovú administráciu („musím platiť účtovníka, alebo mám k dispozícii verejne dostupné pomôcky ako napr. predvyplnené daňové priznanie, ktoré ma nič nestojí?“) či výška peňažnej sankcie za daňové delikty, ktorá je rovnako zásahom do majetku daňovníka. V tejto súvislosti tiež môže zohrať významnú rolu pomer sankcie a finančného prospechu z daňového úniku, kde v prípade, ak sankcia nie je dostatočne vysoká, nemusí stáť daňovníkovi za to, aby ju zniesol. V praxi to znamená, že ak súčasne s trestom odňatia slobody pre daňové podvody nejde ruka v ruke prepadnutie majetku pochádzajúceho z takejto trestnej činnosti, môže finančný profit byť väčším motivátorom ako trest demotivátorom.

Francúzsky profesor verejného práva a politológie Jean Claude Martinez uvádza, že daňový únik je pre daňovníka jediným skromným prostriedkom, ako priamo vyjadriť mieru nesúhlasu s platnými daňami, aj keď jedným dychom dodáva, že ho v žiadnom prípade nemožno považovať za prostriedok, ktorý je v súlade so zákonom.¹⁷

K **neekonomickým faktorom** ovplyvňujúcim rozhodovanie teda možno zaradiť napr. osobné presvedčenie a praktiky, ktoré dominujú v danom spoločenskom systéme¹⁸, ale aj politické, legislatívne, kultúrne podmienky alebo verejnú mienku.¹⁹

Trautmann a Vieider²⁰ tvrdia, že sociálnymi vplyvmi na rozhodovanie sú predovšetkým

¹⁴ KOPELMAN, S., WEBER, J. M., & MESSICK, D. M. Factors influencing cooperation in common dilemmas: A review of experimental psychological research. In E. Ostrom, T. Dietz, N. Dolsak, P. C. Stern, S. Stonich, & E. U. Weber (Eds.), *The drama of the commons* Washington, DC: National Academy Press. s. 113 – 156.

¹⁵ NAKONEČNÝ, M. *Úvod do psychologie*. 1. vyd. Praha: Academia, 2003. 507 s. s. 202.

¹⁶ Americký ekonóm Arthur Betz Laffer graficky znázornil vzťah medzi mierou zdanenia a výškou príjmov štátneho rozpočtu, zjednodušene povedané: čím vyššia sadzba dane, tým nižší príjem rozpočtu, a to najmä v dôsledku demotivácie daňovníkov platiť dane. Pozri napr. SIVÁK, R. a kol. *Financie*. Wolters Kluwer. 2015. s. 338 – 339.

¹⁷ MARTINEZ, J. C. *Daňový únik*. 1995. s. 68.

¹⁸ GONIN, M., PALAZZO, G., HOFFRAGE, U. Neither bad apple nor bad barrel: how the societal context impacts unethical behaviour in organizations. In *Business Ethics: A European Review*. 2011, vol. 21, no. 1, s. 31 – 46.

¹⁹ REMIŠOVÁ, A. *Etika a ekonomika*. 3. prepr. a dopl. vyd. Bratislava: Kalligram, 2011. 495 s. ISBN 978-80-8101-402-4.

²⁰ TRAUTMANN, S. T., VIEIDER, F. M. Social influences on risk attitudes: Applications in economics. In MASARYK, R. a kol. *Rozhodovanie a usudzovanie*. V: Sociálne vplyvy. Ústav experimentálnej psychológie SAV. Bratislava 2013.

- *konformita* založená na pozorovaní druhých, resp. vplyv referenčných skupín „takto sa to bežne u nás robí“,
- *akontabilita* – založená na vedomí, že sám som pozorovaný a za svoje konanie sa budem niekomu zodpovedať – hrozba peňažnej sankcie alebo trestného stíhania,
- uvedomenie si, že tým priamo *ovplyvním iných* – solidarita, prosociálne správanie (súvisí to s úrovňou daňovej gramotnosti a chápaním fiškálnych zákonitostí),
- individuálne rozhodnutie *závisí od rozhodnutí iných* – inak povedané, ako je vo všeobecnosti v spoločnosti nastavený postoj k plateniu daní. Je silná tradícia trestania, alebo bývajú daňové úniky v konečnom dôsledku nepotrestané?

Niemarovský at all²¹ považujú za hnaciu silu na dodržiavanie predpisov štyri kľúčové atribúty:

- *správanie*, ktoré možno pozorovať, napríklad: *"otravuje ma, že výpočet dane a podanie daňového priznania trvá toľko času, tak som to urobil od oka"*,
- *presvedčenie* – vychádza z predpokladaných osobných vedomostí: *„daňové sadzby sú síce vysoké, ale dane sú nevyhnutné na zabezpečenie verejných statkov“*,
- *postoj* – osobný názor na báze *hodnotenia daňového systému ako spravodlivého alebo nespravodlivého*,²²
- *hodnoty* univerzálne platné v spoločnosti: *„som hrdý, že sme všetci poctiví v platení daní.“*²³

Kľúčovú úlohu pre morálne konanie majú teda sebaregulačné mechanizmy, ktoré sprostredkujú vzťah medzi morálnym zdôvodňovaním a skutočným správaním, a samozrejme aj nastavené morálne štandardy. Morálne štandardy tu slúžia ako vodidlo, resp. ako odstrašujúce prípady pre potenciálne správanie. Napriek tomu ich pôsobenie môže byť relatívne, pretože človek má tendenciu sám seba vhodne zvolenými argumentmi ospravedlňovať pri porušení normy (morálne ospravedlňovanie, eufemistický jazyk, zvýhodňujúce porovnanie a pod.).²⁴

3. Determinanty platenia/neplatenia daní

O behaviorálny výskum v oblasti compliance, rovnako ako o výsledky dotazníkového prieskumu v Holandsku a Švédsku, sa opiera aj OECD v materiáli „Pochopenie

²¹ NIEMIROWSKI, P., BALDWIN, S., WEARING AJ. Tax related behaviours, beliefs, attitudes and values and taxpayer compliance in Australia* (2003) 6(1) JOURNAL OF AUSTRALIAN TAXATION s. 132-165 http://jausttax.com/Articles_Free/JAT Volume 06, 1 - Niemirowski.pdf

²² Vzťah medzi vnímaním spravodlivosti a dodržiavaním daňových predpisov popísali napríklad Besley, Jensen a Persson (2014), ktorí skúmali správanie daňovníkov po uložení dane z hlavy na financovanie miestnej samosprávy vo Veľkej Británii počas vlády M. Thatcherovej. Bližšie: http://www.parisschoolofeconomics.eu/IMG/pdf/norms_141113.pdf

²³ Predstava, že daňovníci by mali platiť dane vláde dobrovoľne, je určite rovnako staré ako teória občianske cnosti. Cnosť býva vo filozofii definovaná ako pozitívna charakterová dispozícia, ktorá je pozitívnu sama osebe (bez ohľadu na okolnosti) alebo na nejaký účel (je užitočná pre nejakú kooperáciu). Bližšie PALOVIČOVÁ, Z. Súčasná morálna filozofia a problém cnosti. *Filozofia*, 10/2001, roč. 56. s. 672.

²⁴ Bližšie: BANDURA, A., Social cognitive theory of moral thought and action. In: W.M. Kourtiness & J.L. Gewirtz (Eds.): *Handbook of Moral Behavior and Development. Theory, Research, and Applications*. Vol. 1. Hillsdale, NJ, Erlbaum, s. 71-129. alebo BANDURA, A., a kol. Mechanisms of moral disengagement in the exercise of moral agency. *Journal of Personality and Social Psychology*, 71, 2, 364-374. In LOVAS, L. *Súčasné pohľady na vplyv sociálnych noriem na ľudské správanie v sociálnej psychológii. Človek a spoločnosť* 2/98. Dostupné na: *Súčasné pohľady na vplyv sociálnych noriem na ľudské správanie v sociálnej psychológii*

a ovplyvňovanie správania daňovníkov“, kde autori zhrnuli príčiny dodržiavania, respektíve nedodržiavania daňových predpisov do šiestich hlavných kategórií, a to: odstrašovanie, príležitosti, normy, spravodlivosť a dôvera, ekonomické faktory a interakcia.²⁵

Tabuľka č. 1 Determinanty platenia/neplatenia daní podľa OECD.

odstrašovanie	riziko odhalenia
	prísnosť sankcií
možnosti	príležitosť na úniky
	náklady na dodržiavanie predpisov
	zložitosť pravidiel a systému
normy	osobné normy
	spoločenské normy
dôvera	voči vládnej politike
	interpersonálna dôvera
ekonomické faktory	náklady na administráciu (vedenie účtovníctva a s tým spojené povinnosti)
	úspech v podnikaní
	daňové sadzby, resp.výška daní
spravodlivosť	daňová správa
	daňový systém

Zdroj: spracovala autorka podľa správy OECD.²⁶

a. Odstrašovanie

Koncepcia odstrašovania spočíva v zdôrazňovaní rizika odhalenia a potrestania. Je najviac viditeľná a dlho sa verilo, že hrozba trestu je najúčinnnejšou prevenciou. Odstrašovanie je založené napríklad na prístupe orgánov finančnej (daňovej) správy k realizácii daňových kontrol (z hľadiska ich frekvencie a následkov, spočívajúcich často aj v majetkovej ujme – pokuta v prípade správneho deliktu) alebo na trestnoprávnej rovine, ak je konanie daňovníka klasifikované ako daňový trestný čin. K plateniu daní teda daňovníkov vedie strach z odhalenia a prísnosť sankcie, ktorá by mala mať súčasne represívny i preventívny účinok.

Valery Braithwaite však považuje odstrašovanie za dvojsečnú zbraň, keďže podľa nej môže iniciovať odpor daňovníka voči útlaku.²⁷

Ovplyvniť správanie daňových subjektov teda možno niekoľkými spôsobmi, a to hrozbou ekonomických sankcií (pokuta, penále) a neekonomických sankcií (väzenie, zverejnenie v zozname neplatičov a pod.) za nežiaduce daňové praktiky. Účinnosť týchto nástrojov je však veľmi ťažko merateľná, keďže nie je možné identifikovať príčinnú súvislosť.

²⁵ OECD Understanding and Influencing Taxpayers' Compliance Behaviour. Forum On Tax Administration 2010 <https://www.oecd.org/tax/administration/46274793.pdf>

²⁶ OECD Understanding and Influencing Taxpayers' Compliance Behaviour. Forum On Tax Administration s. 5 – 7.

²⁷ BRAITHWAITE, V. Defiance in Taxation and Governance: Resisting and Dismissing Authority in a Democracy. s. 267.

b. Možnosti

To, že finančné orgány reagujú na trendy daňových únikov a iniciujú zmeny daňových noriem v snahe obmedziť príležitosti na ich nedodržiavanie, je evidentné aj v slovenskom právnom poriadku. Práve daňové zákony sú jedny z najčastejšie novelizovaných a vo väčšine prípadov iniciatíva vychádza z potreby zamedziť daňovým únikom. Prax však ukazuje, že napokon komplikovanosť takýchto zákonov vytvára nový priestor a nové možnosti daňových únikov. Tie v konečnom dôsledku nemusia byť ani výsledkom snahy o finančný prospech, ale môžu byť práve dôsledkom zložitosti pravidiel (chyby a omyly pri vyplňaní formulárov) a vôbec systému výberu daní, nehovoriac o raste nákladov s nimi spojených (máme na mysli napríklad odkázanosť na účtovných a daňových poradcov, ktorí bývajú pomerne vysokou finančnou záťažou najmä pre malých a stredných podnikateľov).

Mnohé štáty si túto skutočnosť už dávno uvedomili a ich reakcia spočíva vo využití moderných technológií, ktoré dnes umožňujú mať at hoc relevantné informácie k dispozícii tak od daňovníka, ako aj od ostatných subjektov. Vďaka tomu ponúkajú rôzne nástroje, ako sú napr. *predvyplnené daňové formuláre*, ktoré precizujú možnosť verne a včas splniť daňové povinnosti, zamedziť chybám a omylom, znížiť náklady daňovníka na služby daňových poradcov, ale v konečnom dôsledku aj obmedziť príležitosti na nežiaducu „kreativitu“.²⁸

c. Normy

Keďže sa pohybujeme v sociálno-ekonomickom prostredí, správanie daňovníka je výsledkom jeho osobných noriem a skúseností, spoločenských noriem, rovnako ako vzájomných interakcií medzi ľuďmi. Preto aj zmena v ich správaní môže nastať len vtedy, ak sa menia normy alebo skúsenosti.

Osobné normy sú determinované osobnosťami²⁹, vzťahom k hodnotám a etickým štandardom atď. Je vysoko pravdepodobné, že človek sympatizujúci s machiavelizmom viac inklinuje k daňovým únikom, zatiaľ čo altruisticky orientovaní jedinci by nemali mať problém s dodržiavaním daňových povinností.

Sociálne normy predstavujú vzorce správania, vzorce spoločenského súhlasu alebo nesúhlasu, niečoho povoleného alebo zakázaného. Účinkom spoločenskej normy môže byť konformita, poslušnosť k autorite, dôvera, akcent morálky, vlastenectvo, altruizmus, alebo aj naopak.³⁰ Sociálne normy sú teda postavené na rovnakom presvedčení sociálnej skupiny o tom, ako by sa členovia skupiny mali správať. Odrážajú sa čiastočne v daňových zákonoch a čiastočne v daňovej morálke.³¹

Mnohé štúdie ukazujú, že stratégie odstrašovania nemajú požadovaný vplyv na správanie, skôr naopak, účinnejšie sú silné sociálne normy, posilňovanie morálnej povinnosti platiť dane, poukazovanie na to, že je to správna vec.³² Murdza takýto morálny apel na platenie daní nazýva „daňovou kultúrou“.³³

²⁸ V rámci služieb e-Governmentu zaviedlo Estónsko verejný plošný systém na elektronické daňové priznanie prostredníctvom univerzálneho elektronického preukazu totožnosti s digitálnym podpisom (bližšie: <http://www.emta.ee/eng> alebo <https://ec.europa.eu/digital-single-market/>, túto cestu ale razia aj Švajčiari (bližšie: <http://www.steuern-easy.ch/de/>), škandinávské štáty či najnovšie Poľsko.

²⁹ Ide o abstrakcie, ktoré nemožno priamo merať, ale treba ich odvodzovať z komplexných vzorcov navonok pozorovateľného aj skrytého správania.

³⁰ ALM, J., BLOOMQUIST, K. M., MCKEE, M. " *When You Know Your Neighbor Pays Taxes: Information, Peer Effects, and Tax Compliance* ," s. 17.

³¹ Daňová morálka je spojená s motivačným konceptom občianskej povinnosti, čo znamená, že jednotlivci nie sú výhradne motivovaní maximalizáciou vlastného blahobytu, ale aj pocitom zodpovednosti voči spoločnosti. Bližšie: ORVISKA M, HUDSON J. Tax evasion, civic duty and the law abiding citizen. str. 83 – 102.

³² BRAITHWAITE, V. *Defiance in Taxation and Governance*. s. 267.

³³ MURDZA, K. *Daňová kultúra a daňová morálka ako spoločenské determinanty daňovej kriminality*. s. 125.

Vhodná komunikácia o pozitívnom daňovom správaní a nesúhlas s tými, ktorí nedodržiavajú daňové povinnosti, vedú všeobecne k tlaku na poctivosť daňovníkov, dá sa teda konštatovať, že takto nastavené sociálne normy sú jedným z najdôležitejších prediktorov plnenia daňových povinností.³⁴

d. Dôvera

Nesúhlas s vládnuou politikou môže viesť k odmietnutiu platiť niektoré alebo všetky dane, teda k tzv. daňovému odporu. Známe sú prípady neplatenia daní ako formy nenásilného odporu voči vojne vo Vietname alebo uplatňovanie výhrady svedomia voči financovaniu vojenských výdavkov.³⁵ Nedôveru a negatívne postoje k dani však môžu zvyšovať nízke znalosti a nechápanie účelu zdaňovania. Toto tvrdenie dokresľujú prieskumy austrálskych vedcov, podľa ktorých dobrá znalosť daňovej problematiky koreluje s pozitívnymi postojmi voči dani.³⁶ Napokon, ako už odznelo na odborných fórach veľakrát, neplatiť dane z dôvodu nesúhlasu s politikou vlády nie je dostatočným argumentom. Platenie daní je vecou platného práva. To znamená, že ak zákon hovorí, že sa dane musia platiť, potom by sa platiť mali. A v prípade nesúhlasu s tým, na čo a ako ich vláda míňa, je riešením v ďalších voľbách hlasovať proti takej vláde.

Kľúčovou je aj interpersonálna dôvera. Verejnosť musí byť uistená (pravdivo), že väčšina daňovníkov je čestných, pretože to podporuje silnú spoločenskú normu zostať konformný. V opačnom prípade budí dojem, že daňové úniky sú bežným javom.³⁷ Ak napríklad mediálny príbeh vybočí zo základnej premisy, že daňové úniky sú odsúdeniahodné, môže to v konečnom dôsledku prispieť k nedôvere verejnosti.

e. Ekonomické faktory

Už samotná daň je zásahom do vlastníctva daňového subjektu. Teda faktory, ktoré daňovníka pri úvahách o možnom daňovom úniku ovplyvňujú, sú najmä tie, ktoré ešte zvyšujú jeho náklady (napríklad náklady na vedenie účtovníctva, na daňové poradenstvo či diferencovanosť daňových sadzieb, ktorá láka hľadať možnosti ako „ušetriť“ na dani). A v neposlednom rade zohráva významnú úlohu úspech, resp. neúspech v podnikaní. Všeobecne v období ekonomického rastu dochádza k zníženiu daňových únikov a naopak.³⁸

Do istej miery môže k uvažovaniu o daňovom úniku a následne k „účtovnej kreativite“ viesť aj taký situačný faktor ako nedostatok likvidity (nedostatok peňažných prostriedkov na zaplatenie skutočnej dane). Rovnako ako možnosť vyhnúť sa daniam úplne fungovaním v medziach neformálneho sektora.³⁹

f. Spravodlivosť

Spravodlivosť je relatívny pojem, ale napriek tomu jej vnímanie môže hrať rolu v správaní daňovníkov. Za nespravodlivý môže byť považovaný spôsob redistribúcie vybraných

---

³⁴ Bližšie: HOFMANN, E., HOELZL, E., KIRCHLER, E., *Preconditions of Voluntary Tax Compliance: Knowledge and Evaluation of Taxation, Norms, Fairness, and Motivation to Cooperate*.

³⁵ Bližšie: BURG D. F. *A World History of Tax Rebellions: An Encyclopedia of Tax Rebels*,

³⁶ NIEMIROWSKI, P., BALDWIN, S., WEARING AJ. *Tax related behaviours, beliefs, attitudes and values and taxpayer compliance in Australia*. s. 132 – 165.

³⁷ Bližšie: SZARKOVÁ, M. *K otázkam obsahu a štruktúry právneho vedomia verejnosti*. s. 21 – 30.

³⁸ STIERANKA, J., SABAYOVÁ, M., ŠIMONOVÁ, J. *Daňové úniky a daňová kriminalita v Slovenskej republike*. s.83

³⁹ OECD Understanding and Influencing Taxpayers' Compliance Behaviour. Forum On Tax Administration. s.33.

daní. Alebo môže byť ako nespravodlivý vnímaný prístup správcu dane v komunikácii s daňovníkom (dôkazné bremeno daňovníka v daňovom konaní môže daňovník chápať ako šikanu). Valerie Braithwaite v tejto súvislosti poukazuje na dôležitosť vzájomnej dôvery a spolupráce medzi daňovníkmi a daňovým úradom.⁴⁰

Ľudia sú všeobecne veľmi citliví na vnímanie nespravodlivosti pri uplatňovaní trestov za daňové úniky, obzvlášť ak odhalenie daňového trestného činu buď nie je späté s odsúdením páchatel'a, alebo sa použije dvojaký meter. Známy prípad bývalého nemeckého futbalistu Uliho Hoenessa a prezidenta futbalového klubu Bayern Mníchov poukazuje na to, ako možno ovplyvniť verejnú mienku – pri inak odsúdeniahodnom čine – použitím eufemistického jazyka. Hoeness priznal, že nezdanil stovky miliónov eur, ktoré ukrýval na tajnom švajčiarskom bankovom účte (daňový únik cca 28,5 mil. eur), za čo bol napokon za v marci 2014 odsúdený na tri a pol roka väzenia. Paradoxne napriek tomuto škandálu po odpykaní polovice trestu, pri ktorom došlo len k čiastočnému obmedzeniu na slobode, je späť a vyzerá to tak, že sa vráti k svojej starej práci ako prezident najväčšieho klubu v Nemecku.⁴¹ Morálne teda spoločnosťou nebol odsúdený. Všeobecne môže takýto prípad viesť ku kríze dôvery v spravodlivosť. Obzvlášť v takej principiálnej krajine, ako je Nemecko, kde v iných prípadoch daňové úniky viedli k nekompromisnému prístupu a všeobecnému odsúdeniu v prípadoch Borisa Beckera, Petra Grafa a pod.

Možnosti „daňového plánovania“, využívanie umelých operácií alebo štruktúr a nesúladu medzi daňovými systémami, t. j. využívanie daňových rajov, s cieľom znížiť daňovú povinnosť je ďalšou oblasťou, ktorá vyvoláva pocit nespravodlivosti v podnikateľskom prostredí. K jeho dôsledkom patrí napr. dvojitý odpočet (to znamená, že tá istá strata sa odpočíta v štáte zdroja príjmu aj v štáte usadenia) a dvojité nezdanenie (to znamená, že príjem, ktorý je nezdanený v štáte jeho zdroja, je oslobodený od dane v štáte usadenia).⁴² Kým menšie podnikateľské subjekty pod kontrolou domácich daňových orgánov sú nútené k absolútnej korektnosti v daňovom konaní, vo veľkých nadnárodných koncernoch je daňové plánovanie bežnou súčasťou podnikateľskej stratégie. Z celého radu takýchto spoločností možno spomenúť Apple, Microsoft, Hewlett-Packard, Amazon či Google atď.⁴³

Záver

Štát má prostredníctvom orgánov ovplyvňujúcich výber daní možnosť voľby. Použiť autoritársky prístup (zvyšovanie represie) alebo motiváciu k dobrovoľnému plneniu. Či už priamo prostredníctvom cielených zásahov zameraných na špecifické skupiny daňovníkov (napr. verejné zoznamy nielen nepoctivých, ale aj dobrých daňovníkov identifikovaných napríklad prostredníctvom benchmarkingu v odvetví⁴⁴), alebo nepriamo tým, že zmení kontext, v ktorom na daňovníka pôsobí. Najpravdepodobnejšie by pomohlo zvýšenie daňovej gramotnosti a vysvetľovanie fiškálnej ilúzie, teda že štát neposkytuje verejné statky „zadarmo“, ako aj ostatných fiškálnych súvislostí (máme na mysli štátny rozpočet ako nástroj hospodárskej politiky a jeho expanzívne a reštriktívne účinky na ekonomiku). Práve vzdelávanie vedúce k „zvýšeniu efektivity výberu a vymáhania daní, podpore dobrovoľného plnenia daňových povinností a posilňovaniu prevencie vzniku daňových nedoplatkov“ uvádza

⁴⁰ BRAITHWAITE, V. *Defiance in Taxation and Governance: Resisting and Dismissing Authority in a Democracy*. s.269

⁴¹ DAILY MAIL 9.8.2016 *Why will Bayern Munich welcome back Uli Hoeness with open arms...*

⁴² EK. *Odporúčanie komisie zo dňa 6. 12. 2012 v súvislosti s agresívnym daňovým plánovaním*

⁴³ Bližšie: <http://www.cfo.sk/articles/oced-uverejnil-akcny-plan-boja-proti-danovym-unikom#.Ug8IM6zjmh0>

⁴⁴ Bližšie: HAJNOVIČOVÁ, V. a kol. Hodnotenie rizikovosti daňových subjektov pri výbere dane z príjmu (návrh koncepcie benchmarkingu).

ako jednu z priorit aj vláda SR vo svojom Programovom vyhlásení na obdobie rokov 2012 – 2016.

Uplatniť koncept morálneho apelu teda predpokladá zmenu paradigmy vo vzťahu k plateniu daní, resp. presadzovanie a dodržiavanie daňových predpisov ako „súčasti daňovej kultúry“. A je to nesporne beh na dlhé trate.

Literatúra

- ALM, J., BLOOMQUIST, K. M., MCKEE, M. *When You Know Your Neighbor Pays Taxes: Information, Peer Effects, and Tax Compliance* 2013 Department of Economics, Appalachian State University. s. 13 – 22.
- BLAHA, L. John Rawls a Robert Nozick: Návrat zmluvných teórií. In NOVOSÁD, F., SMREKOVÁ, D. (eds.) *Dejiny sociálneho a politického myslenia*. Bratislava: Kalligram, 2013. s. 690 – 715. ISBN 978-80-8101-679-0.
- BRAITHWAITE, V. *Defiance in Taxation and Governance: Resisting and Dismissing Authority in a Democracy*. Cheltenham, 2009. UK: Edward Elgar. s. 267
- BURG, D. F. *A World History of Tax Rebellions An Encyclopedia of Tax Rebels, Revolts, and Riots from Antiquity to the Present* Taylor & Francis, 2004 432 s. ISBN 978-0203-500897.
- GONIN, M., PALAZZO, G., HOFFRAGE, U. Neither bad apple nor bad barrel: how the societal context impacts unethical behaviour in organizations. In *Business Ethics: A European Review*. 2011. roč. 21, č. 1. s. 31 – 46.
- HAJNOVIČOVÁ, V. a kol. Hodnotenie rizikovosti daňových subjektov pri výbere dane z príjmu (návrh koncepcie benchmarkingu) In *Policajná teória a prax*. 2015. roč. XVIII, č. 1. ISSN 1335-1370.
- HOFMANN, E., HOELZL, E., KIRCHLER, E. *Preconditions of Voluntary Tax Compliance: Knowledge and Evaluation of Taxation, Norms, Fairness, and Motivation to Cooperate*.
- KOPELMAN, S., WEBER, J. M., & MESSICK, D. M. Factors influencing cooperation in commons dilemmas: A review of experimental psychological research. In E. Ostrom, T. Dietz, N. Dolsak, P. C. Stern, S. Stonich, & E. U. Weber (Eds.). *The drama of the commons Washington*. DC: National Academy Press. s. 113 – 156.
- LOVAS, L. *Súčasný pohľad na vplyv sociálnych noriem na ľudské správanie v sociálnej psychológii*. Človek a spoločnosť. 1998, č. 2. ISSN 1335-3608.
- MILL, J. S. The concept was developed in his *Essays on some Unsettled Questions of Political Economy* (1848) and full-fledged in his *Principles of Political Economy* (1848).
- MURDZA, K. Daňová kultúra a daňová morálka ako spoločenské determinanty daňovej kriminality. In *Odhalovanie daňových únikov a daňovej trestnej činnosti*. Zborník vedeckých štúdií z vedeckej konferencie. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s. r. o. s. 125 – 137. ISBN 978-80-8054-550.
- NAKONEČNÝ, M. *Úvod do psychologie*. 1. vyd. Praha: Academia, 2003. 507 s. ISBN 80-200-0993-0.
- NIEMIROWSKI, P., BALDWIN, S., WEARING AJ. *Tax related behaviours, beliefs, attitudes and values and taxpayer compliance in Australia*. 2003, roč. 6, č. 1 *Journal of Australian Taxation*. s. 132 – 165 [http://jausttax.com/Articles_Free/JAT_Volume_06_1 - Niemirowski.pdf](http://jausttax.com/Articles_Free/JAT_Volume_06_1_Niemirowski.pdf).

OECD *Understanding and Influencing Taxpayers' Compliance Behaviour*. Forum On Tax Administration. 2010. 49 s.

Dostupné: <https://www.oecd.org/tax/administration/46274793.pdf>.

ORVISKÁ, M., HUDSON, J. *Tax evasion, civic duty and the law abiding citizen*. *European Journal of Political Economy*. 2002, roč. 19, č. 1. s. 83 – 102.

PALOVIČOVÁ, Z. *Súčasná morálna filozofia a problém cnosti*. *Filozofia*. 2001, roč. 56, č. 10.

REMIŠOVÁ, A. *Etika a ekonomika*. 3. prepr. a dopl. vyd. Bratislava: Kalligram, 2011. 495 s. ISBN 978-80-8101-402-4.

SIVÁK, R. a kol. *Financie*. Wolters Kluwer, 2015. 457 s. ISBN 978-80-8168-232-2.

STIERANKA, J., SABAYOVÁ, M., ŠIMONOVÁ, J. *Daňové úniky a daňová kriminalita v Slovenskej republike*. EPOS 1. vyd. 2016. 360 s. ISBN 978-80-562-0147-3.

SZARKOVÁ, M. K otázkam obsahu a štruktúry právneho vedomia verejnosti. In *Právne vedomie verejnosti v demokratickom štáte*. Zborník. Bratislava: Akadémia PZ, 2011. 263 s. s. 21 – 30. ISBN 978-80-8054-518-5.

THALER, R. H., SUNSTEIN, C. R. *Improving Decisions about Health, Wealth, and Happiness*. Yale University Press. New Haven, 2008. 293 s. 2008. ISBN 978-0-14-311526-7.

TRAUTMANN, S. T., VIEDER, F. M. Social influences on risk attitudes: Applications in economics. In MASARYK, R. a kol. *Rozhodovanie a usudzovanie*. V: Sociálne vplyvy Ústav experimentálnej psychológie SAV. Bratislava, 2013. 1. vyd. 205 s. s. 18 – 19. ISBN 978-80-88910-46-6.

TRIVEDI, V. U., SEHATA, M., MESTELMAN, S. *Attitudes, Incentives, and Tax Compliance*. *Canadian Tax Journal / Revue fiscale canadienne*, 2005, roč. 53, č. 1.

ENCYKLOPEDIA BRITANNICA Dostupné na: <https://www.britannica.com>.

DAILY MAIL 9.8.2016 *Why will Bayern Munich welcome back Uli Hoeness with open arms... despite his three years in prison over £24.5m tax fraud?*

Programové vyhlásenie vlády Slovenskej republiky na roky 2016 – 2020. časť: Boj proti daňovým a colným únikom. Dostupné na:

http://www.vlada.gov.sk/data/files/6483_programove-vyhlasenie-vlady-slovenskej-republiky.pdf.

<http://www.cfo.sk/articles/oecd-uverejnil-akcny-plan-boja-proti-danovym-unikom#.Ug8lM6zjmh0>.

<http://euractiv.sk/rozhovory/buducnost-vyberu-dani/neplatit-dane-pre-nesuhlas-s-tym-ako-ich-mina-vlada-je-zasadny-omyl-020809/>.

http://www.parisschoolofeconomics.eu/IMG/pdf/norms_141113.pdf.

<http://www.steuern-easy.ch>.

Key words: tax, behavioral approach, deterrence, social dilemma, social norm, personal standard, reliance, economic factors, equity

Summary

Tax evasion is an enduring topic of academic and political discourse, and so are the causes and outcomes of actions leading to the elimination of tax evading behavior. Exerting influence on taxpayer's behavior is by no means a new concept. Behavioral approaches are used by many countries for a better understanding of the taxpayer's behavior, and it is relatively well established that an appropriate behavioral influence contributes to the

sustainability of the tax system. Many studies show that successful approaches are based not only on the strategy of deterrence, but such strategies will be much more efficient if strong social norms are present. Moreover, it is also important, how these strategies are communicated to taxpayers. This study presents a brief review of the literature dealing with the influence on taxpayer's behavior. The author also explores and reviews the results of an OECD survey sent to financial institutions participating in this OECD research.

*Ing. Mária Sabayová, PhD.
Katedra spoločenských vied
Akadémia Policajného zboru v Bratislave
e-mail: maria.sabayova@minv.sk*

Recenzenti: Tibor Papp, PhD., Ing. Ondrej Jendrol'